

ЖДЕНІЙСЬКА КЛЮЧОВА ТЕРИТОРІЯ У РЕГІОНАЛЬНІЙ ЕКОМЕРЕЖІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ТА СТАН ЗБЕРЕЖЕНОСТІ ПРИРОДНИХ ЛІСІВ

Теслович М.В., Кричевська Д.А.

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Петра Дорошенка, 41, 79000, м. Львів
teslovich_marjana@ukr.net

У статті охарактеризовано історичні та природні передумови формування території Жденіївської ключової території (КТ) – структурного елемента екомережі Закарпатської області, проаналізовано сучасний стан охоплення її екосистем природоохоронним режимом, встановлені нові ділянки – перспективні для заповідання. На картосхемі Жденіївської КТ, що складена у масштабі 1:100000 окреслено нові межі КТ із врахуванням входження до неї заказника «Привододільний» та прив'язки меж до річкових долин, показано розташування всіх заказників та пам'яток природи. Обчислено, що показник заповідності для КТ в пропонуваній межі становить 7,2%.

В межах Жденіївської КТ встановлені ділянки старовікових лісів поза наявними тут об'єктами природно-заповідного фонду (ПЗФ), що мають ознаки квазіпралісів та природних лісів і потребують довготермінової охорони. З метою їхнього встановлення проаналізовані детальні плани лісонасаджень (у масштабі 1:25000; 2010 р.) лісництв ДП «Воловецьке лісове господарство». Місця знаходження ділянок вказані на картосхемі «Поширення стиглих та перестійних букових лісів у межах Жденіївської ключової території». В результаті дешифрування космоснімку Google Satellite (2020 рік) виявлено, що майже половина цих лісів (49,9%) мають ознаки антропогенного втручання: зруби, під'їзні дороги, розріджена дерева рослинність та ін.

Для найбільшої ділянки старовікового лісу у Підполозянському лісництві (109 га), що не має явних ознак господарського втручання, проведені польові обстеження з метою оцінки відповідності лісових екосистем критеріям пралісів, квазіпралісів або природних лісів відповідно до «Методики визначення належності лісових територій до пралісів, квазіпралісів і природних лісів». Проведені дослідження підтвердили природне походження цього лісу та відсутність сучасного господарського впливу. Букові ліси характеризуються тут складною структурою, наявністю старих дерев та мертвої деревини різних стадій розкладу. Проте, оскільки в минулому цей лісовий масив зазнавав поодиноких випадків господарського втручання, а природне поновлення не є достатнім для формування корінного деревостану, його не можна віднести до категорії пралісів.

З метою попередження інтенсифікації господарського освоєння букових лісів Жденіївської КТ запропоновано створити тут пралісову пам'ятку природи «Квазіпраліси та природні ліси Підполозянського лісництва» загальною площею 109 га, з яких 15,1 га (13,9%) мають ознаки квазіпраліси, 93,9 га (86,1%) – природного лісу.

Для обґрунтування створення в межах Жденіївської КТ поліфункціональної природоохоронної установи (національного природного або регіонального ландшафтного парку) потрібні подальші різнофахові польові дослідження з метою вивчення цінності її природних комплексів та біорізноманіття. *Ключові слова:* біотичне різноманіття, екологічна мережа, ключова територія, природні ліси, квазіпраліси, Закарпатська область.

Zhdeniivska key area in the regional econetwork of the Transcarpathian region: problems of formation and preservation of natural forests. Teslovych M., Krychevska D.

The article describes the historical and natural prerequisites for the formation of the Zhdeniivska key area (KA) – a structural element of the Transcarpathian region's eco-network, analyzes the current state of coverage of its ecosystems by the nature protection regime, and establishes new areas that are promising for bequests. The map scheme of the Zhdeniivska KA, drawn up on a scale of 1:100,000, outlines the new boundaries of the KA, taking into account the entry into it of the Privododilny reserve and the binding of the boundaries to river valleys, the location of all reserves and natural monuments is shown. It is calculated that the conservation index for KA within the proposed limits is 7.2%.

Within the boundaries of the Zhdeniivska KA, there are areas of ancient forests outside the existing nature reserve fund (PZF) sites, which have the characteristics of quasi-forests and natural forests and require long-term protection. In order to establish them, detailed plans of afforestation (on a scale of 1:25000; 2010) of the forestry enterprises of the SE «Volovets Forestry» were analyzed. The locations of the plots are indicated on the map «Distribution of mature and stagnant beech forests within the Zhdeniiv key territory». As a result of deciphering the Google Satellite image (year 2020), it was found that almost half of these forests (49.9%) have signs of anthropogenic intervention: log cabins, access roads, sparse tree vegetation, etc.

For the largest area of ancient forest in the Pidpolozyan Forestry (109 ha), which has no obvious signs of economic intervention, field surveys were conducted to assess the compliance of forest ecosystems with the criteria of primeval forests, quasi-primal forests or natural forests in accordance with the «Methodology for determining whether forest areas belong to primeval forests, quasi-primal forests and natural forests». The conducted studies confirmed the natural origin of this forest and the absence of modern economic influence. Beech forests here are characterized by a complex structure, the presence of old trees and dead wood of various stages of decomposition. However, since in the past this forest area was subjected to isolated cases of economic intervention, and natural regeneration is not sufficient for the formation of native stands, it cannot be attributed to the category of primeval forests.

In order to prevent the intensification of economic development of the beech forests of Zhdeniivska KA, it is proposed to create here a primeval forest natural monument «Quasi-prime forests and natural forests of the Podpolozyan Forestry» with a total area of 109 hectares, of which 15.1 hectares (13.9%) have signs of quasi-primeforest, 93.9 hectares (86.1%) of natural forest.

In order to substantiate the creation of a multi-functional environmental protection institution (a national natural or regional landscape park) within the boundaries of the Zhdeniivska KA, further multidisciplinary field research is needed to study the value of its natural complexes and biodiversity. *Key words:* biotic diversity, key area, natural forests, quazi-virgin forests, Transcarpathian region.

Постановка проблеми. Основними структурними елементами екомережі є ключові території – типові для певного ландшафту ділянки, що мають важливі екологічні функції. Найчастіше вони охоплюють найбільш збережені природні комплекси, які характеризуються високим видовим різноманіттям та цінними екосистемними послугами [1]. Створення структурних елементів екомережі Закарпатської області, передусім її ключових територій та екологічних коридорів, розпочалося із розроблення у 2005–2007 роках Схеми екологічної мережі Українських Карпат (національний рівень) [2], де в межах Закарпаття окреслено 16 ключових територій, 3 великих регіональних, 4 гідрологічні та близько 10-ти локальних екокоридорів. Саме на цій схемі вперше окреслена Жденіївська ключова територія (КТ), формування території якої є предметом цього дослідження (рис. 1).

Зауважимо, що на Схемі регіональної екомережі Закарпатської області, яка затверджена рішенням обласної ради від 10.07.2014 цей структурний елемент екомережі відсутній [3]. Природні екосистеми Жденіївської КТ за цією Схемою формують частину Синевирсько-Бескидської сполучної території, що з'єднує Ужанський НПП з НПП «Синевир», охоплюючи лісові масиви Вододільного хребта. У пояснювальній записці до Проекту схеми регіональної екологічної мережі Закарпатської області вказано, що ключові території сформовані передусім із врахуванням існуючої мережі об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) та інших територій, які мають важливе значення для збереження біотичного та ландшафтного різноманіття. Таких територій на схемі окреслено близько 14-ти, проте їхні назви відсутні або дублюють назви об'єктів ПЗФ.

Ще одним важливим геопланувальним документом Закарпатської області, де окреслені структурні елементи екомережі Закарпаття, є «Схема комплексної оцінки території. Природно-ресурсний потенціал» [4], яка є складовою Схеми планування області, що затверджена у 2013 році на розрахунковий період до 2031 року. На ній показано межі існуючих та проєктованих природоохоронних установ, які в цілому відповідають межах ключових територій, що зазначені на Схемі екомережі Українських Карпат [2]. На місці Жденіївської КТ тут окреслена так звана «проектна територія екомережі», яка відображає приблизні межі запланованого тут національного природного парку (НПП) «Жденіївський». Проведений нами аналіз вище зазначених Схем та Екологічного паспорту Закарпатської області (2020) засвідчує

певну неузгодженість щодо переліку і розташування її структурних елементів, зокрема і Жденіївської КТ.

Отже, вивчення природних комплексів та біорізноманіття Жденіївської КТ дозволить більш обґрунтовано підійти до проблематики доцільності її окреслення як структурного елемента в межах регіональної екомережі Закарпатської області та потреби подальшого формування тут поліфункціональної природоохоронної установи.

Актуальність дослідження. На сьогоднішній день існує брак актуальної, детальної та систематизованої інформації про поширеність видів та оселищ у межах Жденіївської КТ. Тому вивчення проблематики формування її території з використанням картографічних методів та методу дишифрування космознімків, а також – польових досліджень є важливим завданням.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Дослідження стану збереженості екосистем Жденіївської КТ, зокрема її природних лісів, дозволить більш обґрунтовано підійти до потреби створення тут поліфункціональної природоохоронної установи. Крім того, виявлення квазіпралісових та природних лісових екосистем є основою для надання їм охоронного статусу, що зменшить ризики як легальної, так і нелегальної заготівлі деревини в них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Природоохоронні дослідження у районі розташування Жденіївської КТ проводились ще з 1970 років. Так професор Стойко С.М. у 1977 році [5] пропонував створити тут Латорицький ландшафтний парк. У 69–80 роках у районі розташування Жденіївської КТ було створено 3 пам'ятки природи, а на початку 90-х років – 2 ботанічні заказники «Пікуй» та «Голиця». У 2005 році Фельбаба-Клушина Л.М. [6] наголосила на доцільності формування тут НПП «Закарпатські Бескиди», який мав охоплювати ландшафти від вершин Вододільного хребта з північного сходу до передгір'я – з південного заходу, включаючи Середньоверецький перевал, угіддя Жденіївського, Підполозянського, Нижньоворітського та Верхньоворітського лісництв ДП «Воловецьке лісове господарство». У 2012 році тут створено лісовий заказник «Привододільний», який частково розміщений за межами ключової території. У 2015 році Фельбабою-Клушиною Л. [7] було запропоновано створити РЛП «Верхньолаторицький», який включає також цей заказник, охоплює лісові екосистеми межириччя Жденіївки та Латориці, а також простягається вздовж приполонинних схилів Вододільного

хребта, де сполучається із запроєктованим РЛП «Тересвянським». Зазначимо, що станом на 2022 рік заходи зі створення цих природоохоронних установ не проводяться.

Як структурний елемент екомережі Жденіївська ключова територія вперше була окреслена на Схемі екологічної мережі Українських Карпат [2]. Згідно з Програмою перспективного розвитку природно-заповідної справи та екологічної мережі в Закарпатській області на 2006–2020 роки [8] тут планувалося створення національного природного парку «Жденіївський».

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проведений нами аналіз існуючих геопланувальних документів та Екологічного паспорту Закарпатської області (2020) засвідчує неузгодженість щодо окреслення Жденіївської КТ [9]. Оскільки тут так і не було організовано поліфункціональної природно-заповідної установи, на сьогоднішній день існує брак систематизованої інформації про поширеність тут цінних оселищ та видів, проблематики їх збереження. Мета нашого дослідження – дослідити стан збереженості екосистем Жденіївської КТ, зокрема сучасний стан її природних лісів, які знаходяться поза об'єктами ПЗФ і потребують довготермінового захисту. Під природними лісами ми розуміємо лісові екосистеми, в яких локально і тимчасово проявлявся антропогенний вплив, проте він не змінив ценотичної структури фітоценозів. Відповідно такі екосистеми здатні протягом короткого часу відновитися природним шляхом до стану пралісових екосистем [10].

Вивчення природоохоронної цінності лісових екосистем із застосуванням картографічних та дистанційних методів, польових натурних обстежень дозволить більш обґрунтовано підійти до розроблення менеджменту плану з охорони природних середовищ досліджуваної КТ та потреби створення тут поліфункціональної природоохоронної установи.

Новизна. У статті запропоновано нові межі Жденіївської КТ та встановлено розташування мережі ділянок старовікових букових лісів, зокрема з ознаками квазіпралісів і природних лісів, які знаходяться за межами існуючих об'єктів ПЗФ.

Методологічне або загальнонаукове значення. У статті представлена картосхема Жденіївської ключової території у масштабі 1:100 000, на якій окреслено мережу природно-заповідних об'єктів та розташування ділянок Території Особливого Природоохоронного Інтересу (ТОПІ) Полонинського хребта (UA0000610) [11]. На іншій картосхемі в межах Жденіївської КТ встановлені ділянки природних лісів поза об'єктами ПЗФ, які визначалися нами із використанням детальних планів лісонасаджень та таксаційних матеріалів ДП «Воловецьке лісове господарство» (2010), а їх сучасний стан уточнювався із використанням космознімків (2020).

Польові дослідження передбачали обстеження однієї з найбільших ділянок старовікових лісів відповідно до «Методики визначення належності лісових територій до пралісів, квазіпралісів і природних лісів» (далі Методика...) [10]. Згідно з «Методикою...» тут було визначено 38 пунктів огляду, на яких проводилась оцінка породного складу лісу та його відповідність регіональному типу, деревостан та його природне походження, наявність дерев основного ярусу, які досягли вікової фізіологічної межі, наявність мертвої деревини старих дерев великих розмірів, вертикальну і горизонтальну структуру деревостану, рівень природного поновлення, наявність лісогосподарської інфраструктури і сліди рубок, наявність слідів заготівлі недревних лісових продуктів, випасання худоби, слідів впливу рекреації, стану лісової підстилки. Результати огляду за вказаними критеріями заносились у відповідні таблиці [10].

Виклад основного матеріалу. Жденіївська ключова територія (КТ) розташована на північному сході Закарпатської області у межиріччі річок Жденіївка та Бескид (лівої притоки Латориці). КТ охоплює південно-західні макросхили західної частини Вододільно-верховинської (Міжгірно-верховинської) фізико-географічної області (за Мельником А.В., 1999) [12]. Тут представлені ландшафти середньогірно-скибового типу. В межах Буковецької полонини знаходяться найвищі вершини Вододільного хребта – г. Пікуй (1408 м), Зелемений (1304 м), Нондаг (1303 м), Великий Верх (1309 м). Для пригребеневої частини хребта характерні виходи потужних кам'яних розсіпів, які представлені тут великими брилами пісковиків. На схилах хребтів збереглися високопродуктивні бучини, буково-ялищеві та ялищеві-букові ліси, що репрезентують фітоценози геоботанічних підокругів букових закарпатських лісів та темнохвойно-букових привододільних лісів [13]. Верхня межа лісу проходить на висоті 1200–1250 м. над р.м. і часто представлена фрагментами букового криволісся із домішками вільхи зеленої (*Alnus viridis*). Вище знаходиться субальпійський пояс рослинності, де переважають чорничники та біловусникові пустища.

В межах Жденіївської КТ трапляються також рідкісні болотні фітоценози з домінуванням осоки Девелла (*Carex davalliana*), що має реліктовий ареал, локалітети пізньовітви осіннього (*Colchicum autumnale*), реліктові осередки дуба скельного (*Quercus petraea*) та сосни звичайної (*Pinus Sylvestris*) на горі Високий Камінь (712 м н.р.м.) [6].

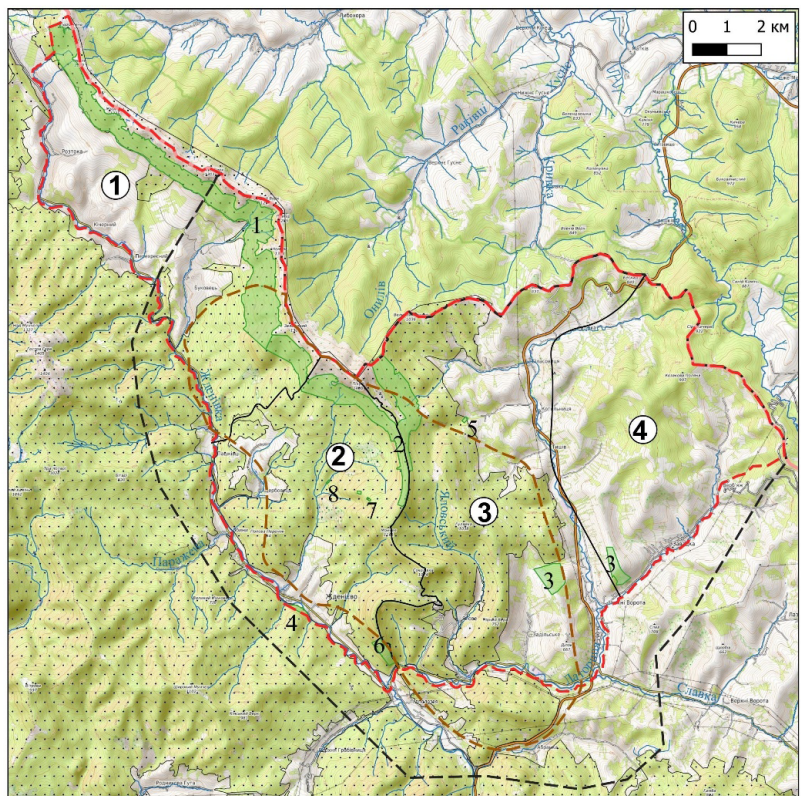
Цінні з природоохоронної точки зору екосистеми охороняються в межах п'яти заказників місцевого значення: лісового «Привододільного» (722 га) та ботанічного «Пікуй» (425,3 га), які охоплюють привершинні природні комплекси Буківської Полонини; ботанічних «Голиця» (79,5), де в межах двох ділянок охороняється шафран Гейфеля та «Бузок» (6 га), де зростає ендемічний вид – бузок угорський; гідрологічного «Бистрий» (1,5), який має важливе значення

для функціонування р.Латориця. Окрім заказників в межі КТ попадають три пам'ятки природи: комплексна загальнодержавного значення «Високий камінь» (22 га), ботанічна місцевого значення «Тис ягідний» (1,5 га) та гідрологічна – джерело мінеральної води (0,5 га) (рис. 1).

Значна частина Жденіївської КТ попадає до Території Особливого Природоохоронного Інтересу (ТОПІ) Полонинський хребет (UA0000610), яка є однією з перспективних ділянок Смарагдової мережі. Її було обґрунтовано фахівцями на Міжнародних біогеографічних семінарах 23–24 травня 2018 року у м. Київ та 16–17 червня 2019 року у м. Мінськ з метою збереження оселищ Резолюції №4 Бернської конвенції, що знаходяться під загрозою і потребують спеціальних заходів охорони. До таких оселищ тут віднесені: лісові (G1.11 Прирічкові вербові ліси, G1.12 Борео-альпійські прирічкові галереї, G1.6

Букові ліси), лучні (E1.71. Угруповання *Nardus stricta*, E2.2 Рівнинні та низькогірні сінокосні луки, E4.3 Кислі альпійські та субальпійські трав'яні угруповання, E5.5 Субальпійські мокрі або вологі високо-травні і папоротеві ділянки) та прирічкові (C3.55. Слабо зарослі гравійні береги річок) [14]. Станом на 2022 рік ця ділянка Смарагдової мережі ще не затверджена Постійним комітетом Бернської конвенції.

За «Схемою комплексної оцінки території. Природно-ресурсний потенціал» (2013) у місці розташування Жденіївської КТ окреслено межі проєктованого національного природного парку (НПП) «Жденіївський» [4] площею близько 20,5 тис. га. (рис. 1). До нього мали увійти, передусім, східна частина лісового заказника місцевого значення «Привододільний» (722 га) та ботанічний заказник місцевого значення «Пікуй» (425,3 га), які охоплюють привершинні природні комплекси Буківської

Умовні позначення

Межі Жденіївської ключової території — встановлена згідно зі Схемою екологічної мережі Українських Карпат — встановлена згідно зі "Схемою комплексної оцінки території. Природно-ресурсний потенціал". — пропонувані межі	Територія Особливого Природоохоронного Інтересу "Полонинський хребет" (UA0000610) межі лісництв ДП "Воловецьке лісове господарство" 1. Пашковецьке лісництво. 2. Підполозянське лісництво. 3. Нижньоворітське лісництво. 4. Верхньоворітське лісництво.

Рис. 1. Межі та об'єкти ПЗФ Жденіївської ключової території.

Об'єкти природно-заповідного фонду:

1. Лісовий заказник місцевого значення «Привододільний».
2. Ботанічний заказник місцевого значення «Пікуй».
3. Ботанічний заказник місцевого значення «Голиця».
4. Ботанічний заказник місцевого значення «Бузок».
5. Гідрологічний заказник місцевого значення «Бистрий».
6. Комплексна пам'ятка природи загальнодержавного значення «Високий камінь».
7. Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Тис ягідний».
8. Гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення (свердловина)

Полонини, а також інші наявні тут об'єкти ПЗФ. Зауважимо, що зі сторони Львівської області ці об'єкти ПЗФ межують з НПП «Бойківщина».

Лісові масиви Жденіївської ключової території знаходяться у господарському використанні ДП «Воловецьке лісове господарство» (чотири лісництва). Саме це лісгосподарське підприємство забезпечує дотримання природоохоронного режиму у створених об'єктах ПЗФ, а його лісові масиви є основою для створення тут природоохоронної установи.

Для більш чіткого компанування території Жденіївської КТ, ми пропонуємо включити до неї всю територію заказника «Привододільний» разом зі схилами, які переважно використовуються місцевим населенням як сільськогосподарські угіддя (пасовища та сіножаті), а також встановити західні, південні і східні межі по долинах річок. Відповідно на півночі та північному сході межа КТ проходить по хребту від г. Старостина (1229 м) до Верецького перевалу, на сході – по р. Бескид, на півдні – по р. Латориці, а на заході – по р. Жденіївці включно з їх прибережно-захисними смугами (рис. 1). В таких межах площа території становитиме 17,1 тис.га. Показник заповідності Жденіївської КТ у цих межах становитиме 7,2%, а частка лісовкритої площі – 62,6%.

Найбільш цінною з природоохоронного погляду залишатиметься привершинна та центральна заліснена частина КТ, яка охоплює лісові масиви Підполозянського і Нижньоворітського лісництв ДП «Воловецьке лісове господарство» і репрезентує ділянку Смарагдової мережі.

У 2016 році фахівцями Всесвітнього фонду природи (WWF-Україна) [15] у межах заказників «Привододільного» та «Пікуй» виявлено пралісові ділянки, які підвищують цінність цих об'єктів ПЗФ. Проведений нами аналіз картографічних фондових матеріалів ДП «Воловецьке лісове господарство» (2010) [16] показав, що поза об'єктами ПЗФ в межах Жденіївської ключової наявні стиглі та перестійні лісові деревостани, які можуть мати ознаки квазіпралісів або природних лісів. Найбільше таких ділянок встановлено у Підполозянському лісництві: 11 відокремлених масивів загальною площею майже 304 га; у Нижньоворітському лісництві є 18 відокремлених невеликих масивів загальною площею 260 га; у Пашковецькому лісництві – 3 масиви загальною площею 43,7 га; у Верхньоворітському – 3 масиви загальною площею 23,3 га (рис. 2).

З метою моніторингу стану старовікових букових лісів нами проведено дешифрування космознімків 2020 р. Межі встановлених старовікових лісів експортовано у форматі KML із мобільного застосунку Smallforest 1.0.3.A та відтворено на основі космознімку Google Satellite за допомогою програмного забезпечення QGIS 3.16.8. Такий аналіз показав, що в межах встановлених ділянок є ознаки господар-

ського втручання: зруби, наявність під'їзних доріг, суттєво розріджена деревна рослинність тощо.

Відповідно станом на 2022 рік близько 49,9% виявлених нами за лісовпорядними матеріалами масивів стиглих та перестійних лісів зазнали антропогенного втручання і їх не можна віднести до пралісів, квазіпралісів або природних лісів. Так, наприклад, в межах кв.12 (вид. 18, 24, 25, 28, 29) Нижньоворітського лісництва, де згідно з детальними планами лісонасаджень (2010) поширені стиглі лісові екосистеми, у 2021 році зафіксовано зруб лісу. Вирубки були проведені з метою розширення площі кар'єру з видобутку щебеню, піску та гравію КП «Агрошляхбуд».

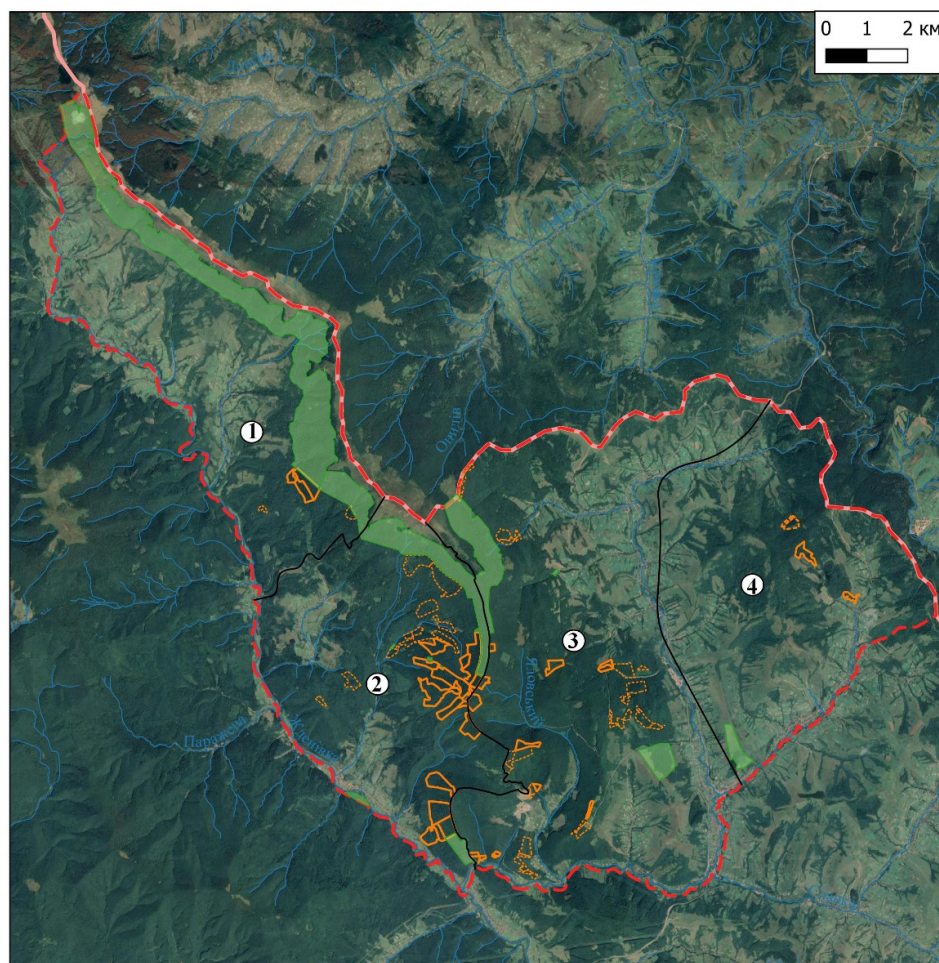
Для польових натурних обстежень нами була обрана найбільша за площею ділянка природного лісу, яка розташована у центральній частині Жденіївської ключової території на висотах 760 – 1190 м. над р.м. на західних схилах хребта Пікуй – Мончел, який є південним відрогом основного Вододільного хребта. Ця ділянка не має ознак інтенсивного антропогенного втручання, а її площа становить близько 109 га (рис. 3).

Цей лісовий масив межує з ботанічним заказником «Пікуй», з півдня оточує ботанічну пам'ятку природи «Тис ягідний». Включає три виділи 6 кварталу (5, 12, 23), шість виділів 10 кварталу (5, 6, 16, 18, 48, 49) та 1 виділ 11 кварталу Підполозянського лісництва. Ліси належать до категорії експлуатаційних, за винятком першого виділу 11 кварталу, що належить до категорії захисних протиерозійних лісів. Слід зазначити, що для даних ділянок характерне переважання крутих та дуже крутих схилів. Понад 44% досліджуваних лісів зосереджено на схилах крутизною понад 16 градусів.

Згідно з детальними планами лісонасаджень тут представлені стиглі та перестійні букові ліси, що мають природне походження. Переважаючою деревною породою є бук лісовий (*Fagus sylvatica*) віком 180–190 років. На всіх висотних рівнях лісу у домішку представлений клен-явір (*Acer pseudoplatanus*), а на окремих ділянках, переважно у підрості, – ялиця біла (*Abies alba*).

Підріст найкраще розвинений на добре освітлених ділянках. Домінуючим видом у підрості є бук лісовий (за винятком 5 вид. 10 кв., де переважає ялиця біла). Вік підросту в середньому становить 20–25 років. Його кількість коливається від 3 до 8 тис.шт./га. Таке природне поновлення є недостатнім для формування корінного деревостану згідно з Правилами рубок головного користування. Відповідно до «Методики ...» такі лісові ділянки не можуть належати до пралісів, проте їх можна віднести до категорії природних лісів.

Чагарникові та трав'яні види зустрічаються переважно на добре освітлених частинах ділянки. Вони представлені ожиною шорстковолосою (*Rubus hirtus*), у трав'яному покриві зустрічаються: ожика гайова (*Luzula luzuloides*), зірочник лісовий (*Stellaria*

Умовні позначення

- [red dashed line] уточнені межі Жденіївської
 ключової території
 [black solid line] межі лісництв ДП "Воловецьке
 лісове господарство"
 1. Пашковецьке лісництво.
 2. Підполозянське лісництво.
 3. Нижньоворітське лісництво.
 4. Верхньоворітське лісництво.

[green box] об'єкти природно-заповідного
 фонду

Стигли та перестійні букові ліси

- [orange solid outline] без виявлених ознак
 господарського втручання
 [orange dashed outline] із виявленими ознаками
 господарського втручання

Рис. 2. Поширення стиглих та перестійних букових лісів у межах Жденіївської ключової території

holostea), безщитник жіночий (*Athyrium filix-femina*), вовчі ягоди звичайні (*Daphne mezereum*).

На висоті вище 800 м над р.м. зустрічаються кам'яні розсипи та відслонення. Для частин ділянки, де крутизна схилів становить більш як 20 градусів, відмічено вітровальні і буреломні процеси.

Найстаріші дерева на території дослідження сягають віку близько 250 років. Їх було виявлено на 27 з 38 пунктів натурного обстеження, що свідчить про рівномірність поширення. Також наявна мертва деревина різних стадій розкладу (рис. 5).

Загалом для деревостану характерна складна структура: у нижній та середній частинах схилів можна виділити 3 яруси, а у верхній – 2, що включають всі стадії розвитку лісу.

У зв'язку з тим, що ділянка переважно є важкодоступною, в її межах відсутня лісгосподарська інфраструктура та сліди ведення лісового господарства. На пологих схилах 23 виділу 6 кварталу та 5 виділу 10 кварталу були виявлені поодинокі видимі сліди рубок у вигляді пошкодження дерев.

Сліди заготівлі недеревних лісових продуктів не були виявлені. Раніше через лісовий масив проходили пішохідні стежки, проте на сьогодні для ділянки характерна щільна лісова підстилка без ознак порушення. Відповідно не було виявлено також слідів випасу худоби, рекреації та туризму.

На основі результатів камерального та натурного етапів дослідження нами встановлено, що ліси кв. 10 (вид. 18, 48, 49) та кв. 11 (вид. 1) загальною площею

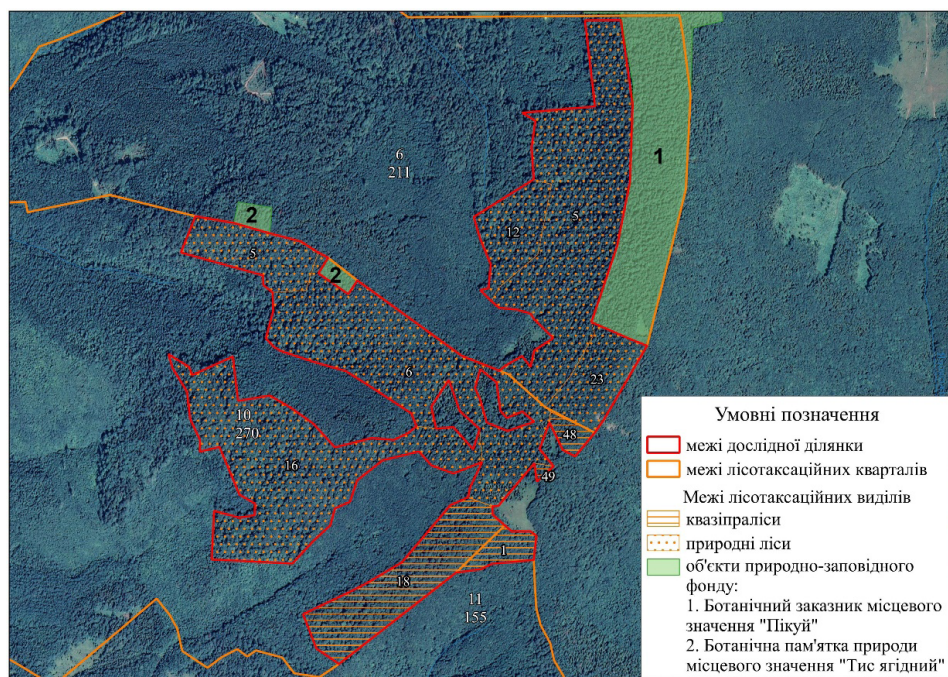

Рис. 3. Дослідна ділянка природних лісів Жденівської ключової території в межах Підполознянського лісництва

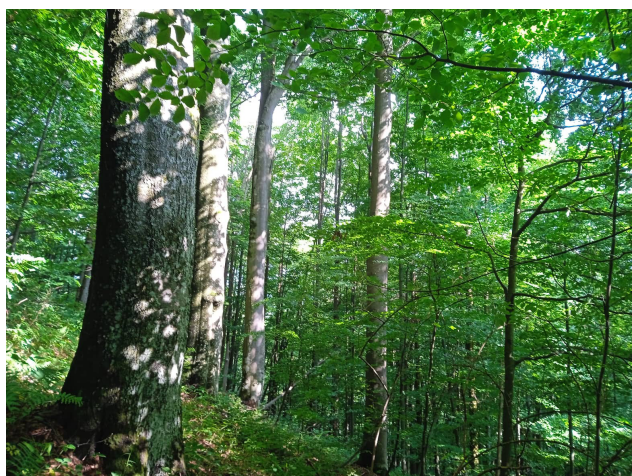

Рис. 4. Природний буковий ліс у південній частині (вид. 18, кв. 10)

Рис. 5. Мертва деревина у природному буковому лісі (вид. 5, кв. 6)

15,1 га мають ознаки квазіпралісу, а у кв.6 (вид. 5, 12, 23) кв.10 (вид. 5, 6, 16) загальною площею 93,9 га – природного лісу.

Згідно із сучасними науковими аналітичними працями [17, 18] відсутність охоронного статусу для значної частини природних лісів призводить як до легальної, так і нелегальної заготівлі деревини в таких екосистемах. Крім того, проблемою є застосування екологічно-необґрунтованих підходів ведення лісового господарства, що зумовлює фрагментацію природних лісових фітоценозів [19].

Тому з метою збереження виявлених ділянок природних лісів і квазіпралісів ми пропонуємо створити тут пралісову пам'ятку природи «Квазіпраліси та

природні ліси Підполознянського лісництва» загальною площею 109 га, що передбачено статтями 3 та 28 Закону «Про природно-заповідний фонд України» та Лісовим кодексом (ст. 1, 37, 39¹, 46, 70, 79, 84, 105).

Це дозволить збільшити частку заповідності в межах КТ і зберегти цінні природні середовища G1.6 Букові ліси Смарагдової мережі.

Головні висновки. У 2013 році на базі Жденівської КТ планувалося створити НПП «Жденівський» приблизні межі якого були окреслені на «Схемі комплексної оцінки території. Природноресурсний потенціал» як межі «проектної території екомережі». У статті запропоновано нові межі Жденівської КТ із врахуванням меж лісового

заказника «Привододільний», меж лісогосподарських підрозділів та природних контурів – передусім, долин річок.

Встановлено, що природно-заповідний режим Жденіївської КТ забезпечується п'ятьма заказниками та трьома пам'ятками природи, а показник заповідності Жденіївської КТ в уточнених нами межах становить 7,2%. Центральна частина КТ входить до ТОПІ Полонинський хребет (UA0000610) – перспективної ділянки Смарагдової мережі, де природоохоронний режим наразі не забезпечується, оскільки відсутні національні правові механізми для управління такими природоохоронними комплексами.

Поряд з об'єктами ПЗФ в межах Жденіївської КТ нами встановлено важливі осередки біотичного та ландшафтного різноманіття – природні лісові екосистеми, що не зазнали суттєвих змін у процесі історичного розвитку. Аналіз картографічних фондових матеріалів ДП «Воловецьке лісове господарство» в межах Жденіївської ключової території показав, що за межами існуючих об'єктів ПЗФ наявні стиглі та перестійні лісові деревостани, які потребують вивчення і охорони. Вони поширені дрібними ділянками у всіх лісництвах. Їх загальна площа становить 631,0 га, майже половина з них (48,2% від загальної площі) зосереджена у Підполозянському лісництві. В результаті дешифрування космознімку (2020 рік) було встановлено, що 314,7 га (49,9%) цих лісів мають ознаки антропогенного втручання.

Проведені польові дослідження однієї з найбільших за площею ділянок старовікового лісу (109 га), яка розташована у центральній частині Жденіївської

ключової території на висотах 760–1190 м над р.м на важкодоступних крутосхилих ділянках із кам'янистими розсипами у Підполозянському лісництві, підтвердили природне походження цього лісу та відсутність сучасного господарського впливу. Букові ліси характеризуються тут складною структурою, наявністю старих дерев та мертвої деревини різних стадій розкладу. Проте, оскільки в минулому цей лісовий масив зазнавав поодиноких випадків господарського втручання, а природне поновлення не є достатнім для формування корінного деревостану, його не можна віднести до категорії пралісів. За всіма іншими ознаками досліджені лісові виділи можна віднести до категорії квазіпралісів та природних лісів. З метою попередження інтенсифікації господарського освоєння ми пропонуємо створити тут пралісову пам'ятку природи «Квазіпраліси та природні ліси Підполозянського лісництва» загальною площею 109 га, з яких 15,1 га (13,9%) мають ознаки квазіпралісу, 93,9 га (86,1%) – природного лісу.

Перспективи використання результатів дослідження. Проведене нами дослідження є передумовою для оголошення в межах Жденіївської КТ пралісової пам'ятки природи «Квазіпраліси та природні ліси Підполозянського лісництва» загальною площею 109 га. Подібні геоботанічні дослідження потрібно провести в межах інших встановлених нами старовікових лісових масивів, де не було виявлено ознак господарського втручання. В подальшому це дозволить більш обґрунтовано підійти до потреби створення тут національного природного парку «Жденіївський» або іншої поліфункціональної природоохоронної установи.

Література

1. Hong J., Jian P., Yanni Z., Dongmei X., Jianquan D. Zoning for ecosystem restoration based on ecological network in mountainous region. *Ecological Indicators*, 2022. 142. P. 1–9. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2022.109138>
2. Попович С.Ю. Основні структурні елементи Карпатської екомережі. *Заповідна справа в Україні*. 2007. № 13(1–2). С. 80–89.
3. Схема екологічної мережі Закарпатської області. URL: https://eco.zakarp.at.gov.ua/?page_id=2087 (дата звернення: 19.10.2022).
4. Схема планування території Закарпатської області. URL: <https://oda.carpathia.gov.ua/storinka/shema-planuvannya-terytoriyi-zakarpatskoyi-oblasti> (дата звернення: 19.10.2022).
5. Стойко С.М. Дубові ліси Українських Карпат: екологічні особливості, відтворення, охорона. Львів, 2009. 221 с.
6. Фельбаба-Клушина Л.М. Фітоценологічна характеристика та охорона угруповань. *Український ботанічний журнал*. 2005. № 62(4). С. 484–494.
7. Устименко П.М., Дубина Д.В., Фельбаба-Клушина Л.М. Рослинність верхів'я долини Тиси (Закарпатська область): сучасний стан, фітоценорізнманітність, антропогенна трансформація, охорона: монографія. Ужгород: ТОВ «ІВА», 2015. 128 с.
8. Програма перспективного розвитку природно-заповідної справи та екологічної мережі в Закарпатській області на 2006 – 2020 роки: затверджена рішенням Закарпатської обласної ради від 12.01.2006 р. N 695. (Втратив чинність 04.04.2019). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ZA060045> (дата звернення: 01.09.2022).
9. Теслович М. В., Кричевська Д. А. Історичні та геопросторові аспекти формування екомережі Закарпатської області. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Геологія. Географія. Екологія»*. 2021. № 55. С. 299–317. <https://doi.org/10.26565/2410-7360-2021-55-22>
10. Методика визначення належності лісових територій до пралісів, квазіпралісів і природних лісів: затвердженом Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України 18.05.2018 р. № 161. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0707-18#Text> (дата звернення: 01.09.2022).
11. Території, що пропонуються до включення у мережу Емеральд (Смарагдову мережу) України («тіньовий список», частина 3) / К.Б. Борисенко, О.І. Бронсков, О.М. Бронскова та ін.; за заг.ред. О.В. Василюка, А.А. Куземко, В.П. Коломійчука, Ю.К. Куцонь. Чернівці: Друк Арт, 2020. 408 с.
12. Мельник А.В. Українські Карпати: еколого-ландшафтознавче дослідження: монографія. Львів, 1999. 222 с.
13. Голубець М.А. Геоботанічне районування Українських Карпат – основа раціонального природокористування.

Праці Наукового товариства ім. Шевченка. Т. XII: Екологічний збірник. Екологічні проблеми Карпатського регіону. 2003. С. 283–292.

14. Emerald Network – General Viewer: веб-сайт. URL: <https://emerald.eea.europa.eu/> (дата звернення: 16.10.2022).
15. Праліси, квазі-праліси і природні ліси України: веб-сайт. URL: <http://gis-wwf.com.ua/#> (дата звернення: 09.11.2022).
16. Українське державне проектне лісовпорядне виробниче об'єднання: веб-сайт. URL: <https://www.lisproekt.gov.ua/golovna> (дата звернення: 15.10.2022).
17. Смалійчук, А.Д. Праліси та старовікові ліси Українських Карпат: геопросторовий аналіз структури та чинників. *Фізична географія та геоморфологія*. 2017. № 3(87). С. 92–100.
18. Смалійчук, А., Проць, Б. Природні ліси Українських Карпат. Львів: Карти і Атласи, 2018. 104 с.
19. Криницький Г.Т., Чернявський, М.В. Наближене до природи та багатофункціональне ведення лісового господарства в Карпатському регіоні України та Словаччини. Ужгород: ПП «Коло», 2014. 280 с.